

Suvi Åhlgren

LASTEN OIKEUDET TIETOSUOJALAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Kandidaatintyö
Joulukuu 2019

TIIVISTELMÄ

Suvi Åhlgren: Lasten oikeudet tietosuojalainsäädännössä
Kandidaattitutkielma
Tampereen yliopisto
Hallintotieteiden tutkinto-ohjelma
Joulukuu 2019

Tämän työn tavoitteena on tutkia lasten oikeuksia tietosuojalainsäädännössä. Erityisesti tarkoituksena on tarkastella lasten osallistumisoikeuden ja lasten oikeutta suojeluun välistä jännitettä. Tietosuojalainsäädännössä on tapahtunut huomattavia muutoksia viime vuosina. Euroopan Unionin yleinen tietosuoja-asetus astui voimaan vuonna 2018 ja Suomen tietosuojalain soveltaminen alkoi alkuvuodesta 2019.

Tavoitteena on esitellä uudistunut tietosuojalainsäädäntö ja sen lapsia koskevat säännökset. Tietosuoja-lainsäädännössä säännellään ensimmäistä kertaa ikärajasta, joka koskee lasten liittymistä tietoyhteiskunnan palveluihin. Tämä tietosuoja-asetuksen artiklan 8 artikla on merkittävä lasten oikeuksien tarkastelussa. Työ on tutkimusotteeltaan lainopillinen. Työssä käytetään punnintaa, selvittäessä kahden perusoikeuden välistä jännitettä.

Tutkimuksessa havaittiin, että tietosuojalainsäädäntö sisältää lapsen osallistumisoikeutta tukevia, että myös oikeutta suojeluun tukevia säännöksiä. Tietosuoja-asetuksessa tunnistetaan ensimmäistä kertaa lasten erityisen suojan tarve henkilötietojen käsittelyssä. Lasten osallistumisoikeuden arvioinnissa on tärkeää huomioida lasten kehittyvät valmiudet. Aiheen ajankohtaisuuden vuoksi aihetta on tutkittu varsin vähän ja tutkimukselle on selvä tarve.

Avainsanat: Tietosuoja, lasten oikeudet, tietosuoja-asetus, tietosuojalaki

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYS

<i>LÄHTEET</i>	<i>ii</i>
<i>LYHENTEET</i>	<i>iv</i>
<i>1 JOHDANTO</i>	<i>1</i>
1.1 Aiheen esittely	1
1.2 Tutkimuskysymykset	1
1.3 Tutkimuksen metodiset valinnat ja aineisto	2
1.4 Tutkielman rakenne	3
<i>2 LASTEN OIKEUDET</i>	<i>5</i>
2.1 Lasten oikeuksien normipohja	5
2.2 Lapsen itsemääräämisoikeus.....	6
2.3 Lapsen osallistumisoikeutta turvaavat oikeudet.....	7
2.4 Lasta suojaavat oikeudet	8
2.4.1 Yksityisyyden ja henkilötietojen suoja	9
<i>3 TIETOSUOJALAINSÄÄDÄNTÖ</i>	<i>12</i>
3.1 Euroopan Unionin tietosuoja-asetus ja Suomen tietosuojalaki	12
3.2 Tietosuojalainsäädännön lapsia koskevat säädökset	13
3.3 Vanhemman suostumus	14
3.4 Suostumuksen antamiseen vaikuttavat asiat	15
3.5 Tietosuojalainsäädännön ikärajasäädös.....	16
<i>4 LASTEN SUOJELUN JA OSALLISTUMISOIKEUDEN PUNNINTA TIETOSUOJALAINSÄÄDÄNNÖSSÄ</i>	<i>18</i>
4.1 Lasten suojelun ja lasten osallistumisoikeuden jännite	18
4.2 Osallistumisoikeutta tukevat säädökset tietosuojalainsäädännössä.....	19
4.3 Lapsen kehittyvät valmiudet	20
4.4 Lasta suojaavat oikeudet tietosuojalainsäädännössä	21
4.5 Vanhemman vastuu.....	23
<i>5 JOHTOPÄÄTÖKSET</i>	<i>25</i>

LÄHTEET

Virallislähteet

- Committee on the Rights of the Children. CRC/C/GC/4: General Comment No.4 – Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child. 2003.*
- Committee on the Rights of the Children. CRC/C/GC/12: General Comment No. 12 – The right of the child to be heard. 2009.*
- Committee on the Rights of the Children. CRC/C/GC/14: General Comment No.14 – On the right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration. 2013.*
- Committee on the Rights of the Children. CRC/C/GC/20: General Comment No.20 – On the implementation of the Rights of the child during adolescence. 2016.*
- HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 108/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteen käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 9/2018 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle EU:n yleisistä tietosuojasetusta täydentäväksi lainsäädännöksi.
- HE 237/2018 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.
- TATTI-loppumietintö 8/2018: EU:n yleisen tietosuojasetuksen täytäntöönpanoryhmän (TATTI) loppumietintö.
- WP 160: Article 29 Data Protection Working Party: Opinion 2/2009 on the protection of children's personal data.
- WP 187: Article 29 Data Protection Working Party: Opinion 15/2011 on the definition of consent.

Kirjallisuus

- Aer, Janne: Lastensuojeluoikeus. Helsinki 2012.*
- Bräutigam, Tobias – Miettinen Samuli: Data protection, privacy and European Regulation in the digital age. Helsinki 2016.*
- Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa: Lapsioikeus murroksessa. Helsinki 2013.*
- Hakalehto, Suvianna: Lapsioikeuden perusteet. Helsinki 2018.*

- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaa. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- Jasmontaite, Lina – De Hert, Paul*: The EU, children under 13 years, and parental consent: a human rights analysis of a new, age-based bright-line for the protection of children on the internet. *International Data Privacy Law*; Oxford Volume 5, Issue 1 2015 pp, 20–33.
- Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 1/2019*. Lapsi verkossa – Näkökulmia lasten oikeuksiin ja tietosuojaan digitaalisessa ympäristössä.
- Lievens, Eva*: Looking for needles in a haystack: Key issues affecting children’s rights in the General Data Protection Regulation. *Computer Law & Security Review*. Volume 34, Issue 2 2018 pp, 267–278.
- Macenaite, Milda*: From universal towards child-specific protection of the right to privacy online: Dilemmas in the EU General Data Protection Regulation. *New Media & Society*. Volume 19(5) 2017 pp, 765–779.
- Mahkonen, Sami*: Oikeus yksityisyyteen. Helsinki 1997.
- Neuvonen, Riku*: Viestintä- ja informaatio-oikeuden perusteet. 2. painos. Helsinki 2019.
- Korpisaari, Päivi – Pitkänen, Olli – Warmma, Eija*: Uusi tietosuojalainsäädäntö. Helsinki 2018.
- Steinberg, Stacey*: Sharenting: Children’s privacy in the age of social media. *Emory Law Journal*, Volume.66(4) 2017 pp, 839–884.
- Unicef, Hetemäki, Inka – Rontu, Kaisa – Mäki, Johannes – Mahkonen, Sami*: Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. Helsinki 2011. (*Unicefym*. 2011)
- Van der Hof, Simone*: I agree, or do I: A rights-based analysis of the law on children’s consent in the digital world. *Wisconsin International Law Journal*, Volume 34 2016 pp, 409–445.

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EU	Euroopan Unioni
HE	Hallituksen esitys
LSL	Lastensuojelulaki
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely

Teknologia on kehittynyt viime vuosikymmenten aikana huomattavaa vauhtia, ja teknologian kehitys on tuonut mukanaan uusia mahdollisuuksia, mutta samalla siihen liittyvät haasteet ovat lisääntyneet. Internet on yksi suurimmista tämän vuosisadan keksinnöistä, ja internetin eri palveluiden suosio on kasvanut räjähdysmäisesti. Sosiaalinen media on yksi internetin uusimmista ilmiöistä ja varsinkin nuorten ja lasten keskuudessa se on saavuttanut suuren suosion. Internetin käytön lisääntyminen, uusien teknologioiden käyttö ja digitalisoituminen ovat tuoneet mukanaan uusia tietosuojariskejä, joita palvelun käyttäjä ei aina edes ymmärrä. Erityisesti lapset voivat olla tietämättömiä tietosuojan riskeistä ja näin ollen voivat altistua niille. Sosiaalisen median suosio on koko ajan kasvamassa, ja sitä mukaan myös riskien määrä kasvaa. Tästä syystä on tärkeää, että käyttäjät tietävät, mihin he ovat sitoutumassa rekisteröityessään johonkin sosiaalisen median palveluun.

Tietosuojalainsäädäntö on ollut viime vuosina suuressa muutoksessa. Euroopan unionin yleinen tietosuojasetus (EU 2016/679) astui voimaan 2018. Suomessa EU:n tietosuojasetuksen mukaiset muutokset esitettiin toteutettavan säätämällä uusi tietosuojalaki (1050/2018), joka toimii henkilötietojen käsittelyä koskevana yleislakina. Tietosuojalain soveltaminen alkoi alkuvuodesta 2019. Tietosuojalaki ei muodosta itsenäistä ja kattavaa sääntelykokonaisuutta, vaan sitä sovelletaan rinnakkain tietosuojasetuksen kanssa.¹

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoitus on tutkia lasten oikeuksien toteutumista uudistuneessa tietosuojalainsäädännössä, ja erityisesti tarkastella asiaa sosiaalisen median kontekstissa. Tietosuojalainsäädännön voidaan katsoa liittyvän oleellisesti lasten oikeuksiin ja näin ollen lasten oikeuksien tarkastelu on tärkeää. Uuden tietosuojalain myötä lasten henkilötietojen suojaan on kiinnitetty erityistä huomiota. Tutkimuskysymyksenä on pohtia, miten lasten oikeudet toteutuvat tietosuojalainsäädännössä. Tutkimuksessa punnitaan erityisesti lasten osallistumisoikeuden ja lasten suojelun välistä jännitettä tietosuojalainsäädännössä. Oikeuksien punninta perustuu tietosuojalainsäädännössä säädettyihin lapsia koskeviin ikärajasäädöksiin.

¹ HE 9/2018 vp, s. 1

1.3 Tutkimuksen metodiset valinnat ja aineisto

Tutkielman oikeudenala on vaikeasti määriteltävissä vain yhdelle tietylle oikeudenalalle. Tutkimus sijoittuu oikeudenalajaottelun osalta viestintä- ja informaatio-oikeuden piiriin siltä osin, että tarkastelun kohteena ovat yksityisyyden suoja ja henkilötietojen suoja verkkoviestinnässä. Tarkastelu tapahtuu kuitenkin aihepiirin kannalta oletetusti lapsioikeudellisesta näkökulmasta. Lapsioikeudellisen tutkielmasta tekee käsittelyssä olevat lapsen oikeudet ja lapsen etu. Lapsioikeus sisältää tiettyjä ominaispiirteitä ja näin erottuu muista oikeudenaloista. Lapsioikeudessa tarkastellaan alle 18-vuotiaita henkilöitä ja alaikäisten oikeudellinen toimintakyky ja suojan tarve poikkeaa aikuisista.² Tutkimus on rajattu tietosuojan osalta lapsiin ja tutkimuksen kohteena ovat heidän oikeutensa. Tutkielman ala sisältää myös valtiosääntöoikeudellisia piirteitä, sen alaan kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien osalta.

Tutkielma on tutkimusotteeltaan pitkälti lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainopin tutkimuskohdeena toimii voimassaoleva oikeus ja lainopin tehtävä on tulkita ja systematisoida lainsäädäntöä³. Tutkielmassani tutkin perusoikeuksien muodostamaa ristiriitaa. Tutkin oikeutta lasten suojeluun suhteessa osallistumisoikeuteen. Tällainen perusoikeuksien välinen ristiriita on ratkaistavissa punninnalla. Lainoppi ei ole keskittynyt vain oikeusnormien väliseen tulkintaan, vaan sitä voidaan käyttää metodina myös punninnassa.⁴ Lainopin tehtävänä on perinteisesti pidetty oikeussääntöjen sisällön selvittämistä eli tulkintaa. Tarkoituksena on selvittää uuden tietosuojalainsäädännön sisältöä varsinkin lasten osalta. Tietosuojalainsäädännön tutkimisella pyritään tekemään tulkintoja siitä, mikä on ensinnäkin lapsen kohdistuva sisältö ja mitä lain säädökset tarkoittavat käytännössä.

Aineistona käytän kotimaista ja kansainvälistä kirjallisuutta. Kirjallisuuden lisäksi aineistoni muodostuu kansainvälisestä lainsäädännöstä, Euroopan unionin lainsäädännöstä ja kansainvälisistä sopimuksista. Keskeisimmät säädökset ovat tietosuojalaki ja tietosuoja-asetus ja koko tutkielmani pohjautuu näihin säädöksiin. Molemmat säädökset esitellään laajasti, sillä ne ovat tärkeässä asemassa tutkielmassani. Lapsen oikeuksien näkökulmasta tärkein säädös on lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59/1991) ja kansallinen lastensuojelulaki (417/2007). Lainsäädännön tukena käytän myös hallituksen esityksiä ja lasten oikeuksien komitean yleiskommentteja. Esitykset koskevat niin uutta tietosuoja-asetusta, kuin myös lasten oikeuksia. Yleiskommenttien avulla tarkastellaan lasten oikeuksia tarkemmin ja tuodaan esille komitean antamia kommentteja. Esitysten ja kommenttien avulla on tarkoitus

² Hakalehto 2018, s. 13

³ Hirvonen 2011, s. 21–22

⁴ Hirvonen 2011, s. 24

selventää tietosuojalainsäädännön tavoitteita ja antaa laaja-alaisempi kuva tietosuojalainsäädännön sisällöstä.

Oikeuskirjallisuus auttaa osaltaan tulkitsemaan lainsäädäntöä ja selventämään oikeustilaa. Käytän lasten oikeuksiin ja viestintä- ja informaatio-oikeuteen kohdistuvaa oikeuskirjallisuutta. Lapsiin kohdistuvasta kirjallisuudesta tarkastelun kohteena on lasten suojeleminen ja lasten osallistumisoikeus. Viestintä- ja informaatio-oikeutta tarkastelen oikeuskirjallisuuden osalta yleisellä tasolla. Oikeuskirjallisuuden lisäksi käytän lähteenä oikeustieteellisiä artikkeleita tulkinnan tukena.

Lasten tietosuojaan liittyvää suomalaista oikeustutkimusta on tehty hyvin vähän. Tämän johdosta lasten henkilötietojen suoja koskevalle tutkimukselle on olemassa selvä tarve. Aihetta sivuava tutkimus on Saara Kosken pro-gradu tutkielma: ”Lasten henkilötietojen suoja Euroopan unionissa- erityisesti esineiden internetin sovelluksissa”.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielman johdannossa on tarkoituksena esitellä tutkielman aihealuetta ja esittää tutkimuskysymykset ja metodiset valinnat. Lisäksi tarkoituksena on esitellä tutkielmassa käytetty aineisto ja tutkielman rakenne. Johdannon jälkeen tarkoituksena on taustoittaa aiheen kannalta tärkeimpiä kokonaisuuksia lasten oikeuksien osalta. Toisessa pääluvussa perehdytään tutkielman kannalta keskeisimpiin lasten oikeuksiin, lasten suojelemaan ja lasten osallistumisoikeuteen. Aluksi luvussa tarkastellaan lasten oikeuksien normipohjaa ja tärkeimpiä säännöksiä lasten oikeuksien kannalta. Luvussa esitellään tarkemmin lasten oikeuksien sopimusta ja sen keskeisintä sisältöä tutkielman kannalta. Tämän jälkeen perehdytään tarkemmin lasten osallistumisoikeuden ja lasten suojelemaan säännöksiin. Lasten oikeuksien esittelyssä on hyödynnetty lainsäädännön lisäksi lasten oikeuksien komitean yleiskommenteja ja lapsiin kohdistuvaa oikeuskirjallisuutta, jonka avulla on yritetty selventää kokonais kuvaa.

Kolmannessa pääluvussa käsitellään uutta tietosuojalainsäädäntöä. Tietosuojalainsäädäntö pitää sisällään tietosuoja-asetuksen ja kansallisen tietosuojalain. Aluksi tietosuojalainsäädäntöä käsitellään yleisellä tasolla, ja tämän jälkeen perehdytään lainsäädännön lapsia koskeviin säännöksiin. Luvussa on myös käsitelty lasten erityinen suojelemaan tarve henkilötietojen suojelemaan.

Neljännessä pääluvussa punnitaan lasten osallistumisoikeuden ja lasten suojelun jännitettä. Pohdinnassa on molempiin oikeuksiin vaikuttavia tekijöitä. Tarkoituksena on tarkastella tietosuojalainsäädännön ikärajasäädöstä ja sen vaikutuksia osallistumisoikeuteen ja lasten suojeluun. Oikeuksien punninnan tarkoituksena on tarkastella lasten oikeuksien toteutumista tietosuojalainsäädännössä.

Lopuksi johtopäätösluvussa kootaan tutkimusaiheen kannalta keskeiset seikat yhteen ja esitetään kokonaiskuva aiheesta. Luvussa esitetään johtopäätökset tutkimuskysymyksistä ja esitellään tärkeimmät tulokset. Johtopäätösluvussa tarkoituksena on tuoda esille, miten lasten oikeudet toteutuvat tietosuojalainsäädännössä. Lisäksi tuodaan esille lasten osallistumisoikeuden ja lasten suojelun välisen punninnan keskeisimmät pohdinnat.

2 LASTEN OIKEUDET

2.1 Lasten oikeuksien normipohja

Lasten oikeudet ovat ihmisoikeuksia, jotka on kohdennettu erityisesti lapsille. Oikeustieteessä lapsen oikeuksilla tarkoitetaan alaikäiselle oikeusjärjestyksen mukaan kuuluvia oikeuksia.⁵ Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus on tärkein lapsen oikeuksia turvaava ihmisoikeussopimus. Lapsen oikeuksien sopimus on lasten tarpeisiin laadittu ihmisoikeussopimus, jossa lapsi tunnustetaan kokonaisvaltaisena ja erityislaatuisena ihmisenä. Sopimuksen mukaan ihmisoikeudet kuuluvat täysmääräisesti myös lapsille. Tämä pohjautuu ajatukseen, jonka mukaan lapset ovat kehitysvaiheiltaan ja tarpeiltaan erilaisia, kuin aikuiset.⁶ Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien komitea valvoo sopimuksen 43 artiklan mukaan sopimuksen noudattamista ja sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteuttamista. Komitean tehtävänä on 43 artiklan mukaan tutkia sopimusvelvoitteiden saavuttamisen edistymistä sopimusvaltioissa. Lapsen oikeuksien komitea antaa yleiskommentteja ja huomautuksia. Lapsen oikeuksien sopimuksen ymmärtäminen edellyttää perehtymistä komitean kannottoihin.⁷

Sopimuksen 1 artiklan mukaisesti lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta, ellei lasta todeta täysi-ikäiseksi aikaisemmin muun lain nojalla. Sopimuksessa lapsi nähdään aktiivisena toimijana, ja omien oikeuksien haltijana. Lapsella on oltava mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ja oikeuksiensa toteutumiseen. Sopimuksessa ei ole lähtökohtana ainoastaan lasten suojeleminen vaan myös lasten oikeuksien suojeleminen.⁸ Lasten suojelun ja lasten osallisuuden välinen jännite tuodaan esille usein lapsen oikeuksien sopimuksen yhteydessä. Jännitteen aiheuttaa tilanne, kun tarkastellaan lapsen oikeutta hyvinvointiin ja suojeluun ja sen vastaparina vapaus- ja osallistumisoikeuksia.⁹

Lasten oikeudet on huomioitu myös muissa kansainvälisissä sopimuksissa lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi. Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2000/C 364/01) 24 artikla velvoittaa asettamaan lapsen edun ensisijalle viranomaisten toiminnassa, turvaamaan lapsille välttämättömän suojelun ja huolenpidon sekä ottamaan lasten mielipiteet huomioon heitä koskevissa asioissa. Euroopan

⁵ Hakalehto 2018, s.1

⁶ Hakalehto 2018, s. 35

⁷ Hakalehto-Wainio – Nieminen 2013, s. 46

⁸ Hakalehto 2018, s. 39

⁹ Hakalehto 2018, s. 40

neuvoston sosiaalinen peruskirja (44/1991) sisältää sääntelyä lapsen oikeudellisesta asemasta. Perusoikeuskirjan ensimmäisessä osassa artikloissa 7 ja 17, ja toisen osan 7 artiklassa säädellään lasten oikeuksista. Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) (SopS 18–19/1990) ei sisällä varsinaisesti lasta koskevia määräyksiä, mutta sen sisältämät oikeudet kuuluvat kaikille iästä riippumatta.

Suomessa lapsen oikeudellinen asema on vahvistunut ihmisoikeussopimusten merkityksen kasvamisen myötä. Lapsen oikeuksien sopimus tuli voimaan perustuslain uudistamisprosessin aikana. Perusoikeusuudistusta edeltävänä aikana Suomen valtiosääntö ei huomionnut lapsuuden merkitystä erityisenä ajanjaksona. Uudistuneeseen perustuslakiin (PL) (731/1999) lisättiin säännös lasten yhdenvertaisuudesta ja osallisuudesta.¹⁰ Lapsia koskevia säädöksiä on perustuslaissa monia. Suomessa perustuslain lisäksi myös muita erityislakeja, joissa säädetään lasten oikeuksista.

Lastensuojelulaki (LSL) tuli voimaan vuoden 2008 alussa. LSL:n tarkoituksena on turvata lapsen osallistumista, monipuolista ja tasapainoista kehitystä sekä erityistä suojelua.¹¹ LSL:n säätämisen tärkeänä tavoitteena lapsen oikeuksien ja edun huomioon ottamisen turvaaminen lastensuojelua toteuttaessa.¹²

2.2 Lapsen itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus on perus- ja ihmisoikeus. Se on kirjattu perustuslakeihin ja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Itsemääräämisoikeus perustuu perustuslain 1 §:n 2 momenttiin, jonka mukaan valtiosäännön on turvattava ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet sekä parantaa oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan yleisesti ottaen oikeutta määrätä itsestään ja toimistaan. Perustuslain 6 §:n 3 momentissa säännellään, että lapsia pitää kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä. Heillä on oltava myös mahdollisuus vaikuttaa kehityksensä mukaisesti itseään koskeviin asioihin. Lapsia on kohdeltava yhdenvertaisesti myös aikuisiin nähden, mutta toisaalta lapset edellyttävät erityistä suojelua ja huolenpitoa vajaavaltaisina ja aikuisia heikompana ryhmänä.¹³ Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Henkilökohtaista vapautta voidaan pitää perusoikeutena, sillä se suojaa itsemääräämisoikeutta ja tahdonvapautta fyysisen vapauden rinnalla.¹⁴

¹⁰ Hakalehto 2018, s. 22

¹¹ AER 2012, s. 3

¹² AER 2012, s. 4

¹³ HE 108/2014 vp, s. 6

¹⁴ HE 237/2018 vp, s. 6

Lapsen itsemääräämisoikeutta koskevia artikloja on lapsen oikeuksien sopimuksessa useita. Lapsen edun ensisijaisuutta koskeva 3 artikla liittyy kiinteästi itsemääräämisoikeuteen. Artiklan toisen kohdan mukaisesti sopimusvaltion on turvattava lapselle välttämättömän suojelun ja huolenpidon. Huomioitava on myös lapsesta oikeudellisesti vastuussa olevien vanhempien ja laillisten huoltajien velvollisuudet ja oikeudet. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin tähän tavoitteeseen pyrkiessään.

2.3 Lapsen osallistumisoikeutta turvaavat oikeudet

Oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden päätöksentekoon pidetään yleisesti yhtenä tärkeimmistä oikeuksista. Myös lapsen oikeutta tulla kuulluksi käsittelevä 12 artikla on itsemääräämisoikeuden kannalta tärkeässä asemassa. Artiklan mukaan sopimusvaltioiden tehtävänä on varmistaa lapselle, joka pystyy muodostamaan omia mielipiteitään, oikeuden vapaasti ilmaista mielipiteensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Tämän lisäksi lapsen näkemykset on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Artiklassa käsitellään lapsen oikeudellista ja sosiaalista asemaa ja sitä voidaan pitää ainutlaatuisena ihmisoikeussopimuksen määräyksenä¹⁵.

Lapsen oikeuksien komitea on esittänyt 12 artiklasta yleiskommentin No.12, jossa komitea on korostanut ensinnäkin osallistumisoikeuden ehdottomuutta. Lapsella, joka haluaa osallistua, tulee aina olla oikeus osallistua asioissa, jotka koskevat tai vaikuttavat häneen. Myös siinä tapauksessa, jossa lapsen osallisuus tarkoittaa riskejä lapselle, ensisijaisen ratkaisun ei tulisi koskaan olla osallisuudesta luopuminen. Sen sijaan voitaisiin miettiä, kuinka osallisuus voitaisiin toteuttaa lasta samalla suojaten.¹⁶ Toiseksi lasten oikeuksien komitea on painottanut lapsen osallistumisoikeuksia kaikkien lasten oikeutena. Myös niillä lapsilla, jotka eivät kykene ilmaisemaan mielipidettään, on samat oikeudet kuin muilla lapsilla. Se, että lapsi on pieni, vammaisen tai muutoin muita haavoittuvammassa asemassa, ei saa estää lapsen osallistumista eikä vähentää lapsen äänen painoarvoa lapsen edun määrittelyssä. Sopimusvaltioiden tehtävänä on mahdollistaa osallisuus huolehtimalla esimerkiksi lapselle määrättävästä edustajasta tai vammaisen lapsen tarvitsemista apuvälineistä ja muista järjestelyistä.¹⁷ Näkemykset on siis huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämä tarkoittaa, ettei ikä yksin

¹⁵ CRC/C/GC/12, s. 5

¹⁶ CRC/C/GC/12, s. 8

¹⁷ CRC/C/GC/12, s. 9

ratkaise lapsen näkemyksen merkitystä ja lapsen käsityskyky ei välttämättä aina riipu suoraan hänen biologisestaan iästään.¹⁸

Oikeutta saada näkemyksensä huomioon täydentävät muut sopimuksessa esiintyvät artiklat. Sopimuksen 13 artikla turvaa lapsen sanan- ja ilmaisuvapautta ja 17 artikla turvaa lapsen oikeutta saada tietoa useista kansallisista ja kansainvälisistä lähteistä. Lasten oikeuksien sopimuksen 17 artikla on merkittävä tarkasteltaessa lasten viestinnällisiä oikeuksia. Sananvapautta koskevassa 13 artiklassa säännellään lapselle kuuluvasta oikeudesta ilmaista mielipiteensä vapaasti, ja tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaista tietoa ja ajatuksia missä muodossa tahansa.

Merkittävä lasten osallisuutta turvaava säädös on myös sisällytetty Suomen perustuslain 6 § 3 momenttiin. Momentin mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisina yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 2.2 §:n mukaan kansanvalta tarkoittaa, että jokaisella on oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen.

Lapsille kuuluvat samat oikeudet ilmaista ja vastaanottaa tietoa ilman esteitä, kuin aikuisillekin. Sananvapauden rajoittaminen vaatii välttämättömän syyn ja rajoitus on mahdollinen, jos kyseessä on muiden oikeudet tai yleisen järjestyksen suojeleminen.¹⁹

2.4 Lasta suojaavat oikeudet

Ajatus lapsesta suojelun kohteena on ollut lapsen oikeudellista asemaa koskevan kehityksen taustalla²⁰. Lasten suojeluperiaatetta voidaan pitää yhtenä lapsioikeuteen kuuluvana periaatteena. Suojeluperiaatteen mukaan lapsen turvallista kehitystä on suojeltava, johon liittyy myös kokonaisvaltaisempi suojelu kaikelta hänen hyvinvoinnilleen haitalliselta kohtelulta. Suojeluperiaate velvoittaa suojelemaan lasta riskeiltä, jotka vaarantavat hänen kehitystään. Huoltajilla on päävastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä.²¹ Suojeluperiaate on huomioitu myös Suomen perustuslain 7.1 §:ssä. Pykälässä taataan jokaiselle oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen. Suojeluperiaate näkyy vahvasti lastensuojelulaissa. Lastensuojelulain 1 §:n mukaan lapsella on oikeus erityiseen suojeluun

¹⁸ CRC/C/GC/12, s. 11

¹⁹ Neuvonen 2019, s. 122

²⁰ Hakalehto 2018, s. 79

²¹ Hakalehto 2018, s. 79

ja tämä on yksi lastensuojelulain peruspilareita. Suojeluperiaate on huomattavissa myös lasten oikeuksien sopimuksessa haavoittuviin ryhmiin kuuluvien lapsien sopimuskohdissa, kuten esimerkiksi pakolaisten ja vammaisten kohdalla.

Lastensuojeluoikeudet on vahvistettu kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, joihin Suomi on liittynyt ja saattanut kansainvälisesti voimaan. Lasten oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohtaan on kirjattu lapsen oikeus saada osakseen hänen hyvinvoinnilleen välttämätöntä suojelua ja huolenpitoa. Valtion pitää huomioida lapsen vanhempien, laillisten huoltajien tai muiden lapsesta oikeudellisessa vastuussa olevien oikeudet ja velvollisuudet. Sopimuksen 19 artikla velvoittaa myös sopimusvaltiota suojelutoimiin. Artiklassa säännellään, että valtion pitää tehdä kaikki tarvittavat toimet, kun se suojelee lapsia ja nuoria, ettei heihin kohdistu laiminlyöntejä, väkivaltaa tai hyväksikäyttöä. Tätä täydentää 20 artikla, jossa taataan suojelu sellaisille lapsille ja nuorille, jotka eivät saa apua perheeltään.

2.4.1 Yksityisyyden ja henkilötietojen suoja

Yksityisyyden suoja on kaikkia ihmisiä koskettava oikeus. Esitöiden mukaan yksityiselämän täsmällisen piirin määrittäminen on vaikeaa. Siihen voidaan katsoa sisältyvän muun muassa yksilön oikeus vapaasti luoda suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön, ja myös oikeus määrätä itsestään ja omasta ruumiistaan.²² Yksityisyyden suoja on monissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja Suomen perustuslaissa turvattu oikeus. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa säännellään jokaisen oikeudesta yksityis- ja perhe-elämän suojaan. EIS 8 artiklassa taataan, että kaikilla on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvasta kunnioituksesta. Viranomaisen puuttuminen tämän oikeuden käyttämiseen ei ole sallittua, muuten kuin lain salliessa tai muiden erinäisten syiden takia. Myös Euroopan unionin perusoikeuskirjassa on turvattu yksityis- ja perhe-elämän suoja.

Lapsen oikeudesta yksityisyyteen säännellään Lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklassa. Artiklan mukaan lapsen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa sekaantua mielivaltaisesti tai laittomasti. Myöskään hänen kunniaansa tai mainettaan ei saa laittomasti halventaa. 16 artikla nostaa julki lapsen yksityisyyteen kytkeytyviä asioita. Näitä asioita ovat lapsen fyysinen ympäristö ja hänen suhteidensa sekä kanssakäymisensä yksityisyys. Tähän katsotaan kuuluvan myös oikeus lapsesta kerättyjen tietojen valvontaan. Useimmista lapsista on olemassa joitakin heistä kirjoitettuja

²² 309/1993 vp, s. 52–53

ja säilytettyjä asiakirjoja. Myös näiden asiakirjojen osalta tulee taata oikeus yksityisyyteen ja tämä tarkoittaa sitä, että lapsi on tietoinen hänestä kerätyn ja säilytettävän tiedon olemassaolosta sekä siitä, miksi tietoa säilytetään ja kuka sitä hallitsee. Lisäksi on varmistettava, että lapsi pääsee käsiksi näihin asiakirjoihin ja voi tarvittaessa muuttaa niiden sisältöä.²³

Yksityisyyttä turvataan myös muissa säädöksissä, kuten perustuslain 10 §:ssä. Pykälässä säännellään yksityiselämän, kunnian ja kotirauhan turvaamisesta. Lisäksi henkilötietojen suojasta on säädetty laissa tarkemmalla tasolla. Perusteena on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä, niin että viranomaiset tai muut ulkopuoliset tahot puutu hänen yksityiselämäänsä.

Henkilöntietosuojaa pidetään osana yksityisyyden suojaa, näin ollen sitä ei voida pitää itsenäisenä perusoikeutena. Henkilötietojen suojan käsittelyn ytimen muodostaa henkilötietojen käsittely, joka muodostuu tietojen keräämistä ja käyttämistä jotakin tarkoitusta varten. Henkilötiedolla tarkoitetaan mitä tahansa tietoa, joka kohdistuu luonnolliseen henkilöön tavalla, jonka avulla henkilön voi tunnistaa. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi nimi, henkilötunnus, puhelinnumero, osoite, sijaintitiedot ja IP-osoite.²⁴

Henkilötietojen sääntelyn kokonaisuus on hyvin hajanainen. Henkilötietojen suojaa on turvattu laajasti kansainvälisellä ja kansallisella tasolla. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ei ole erillistä mainintaa henkilötietojen suojasta, mutta se on katsottu kuuluvaksi yksityisyyden turvaavan 8 artiklan alle. Henkilötietojen suoja on myös Euroopan unionin perusoikeuskirjassa tunnistettu perusoikeus. Lisäksi unionin tuomioistuin on antanut useita ratkaisuja, jotka ovat vaikuttaneet henkilötietojen suojaa koskevan lainsäädännön tulkintaan ja soveltamiseen merkittävästi.²⁵ Euroopan unionin perusoikeuskirjassa yksityiselämää ja henkilötietoja suojataan eri artikloissa. Perusoikeuskirjan 7 artiklassa turvataan yksityis- ja perhe-elämän kunnioittaminen ja henkilötietojen suoja turvataan 8 artiklassa. Henkilötietoja koskevan 8 artiklan mukaan tietoja pitää käsitellä asianmukaisesti ja tiettyä tarkoitusta varten. Vaatimuksena on myös, että käsittelyllä on asianomaisen henkilön suostumus tai muun laissa säädetty oikeuttava peruste.

²³ Unicef ym. 2011, s. 159,161

²⁴ Neuvonen 2019, s. 233

²⁵ HE 9/2018 vp, s. 4

Henkilötietojen suoja mainitaan myös yksityiselämää koskevan perustuslain 10 §:ssä, jonka mukaan henkilötiedoista säädetään tarkemmin lailla. Perustuslain esitöissä on käsitelty tarkemmin henkilötietoja koskevaa säännöstä. Säännöksen pohjalla on lainsäädännöllinen tarve turvata yksilön oikeusturva ja suojata yksityisyys henkilötietojen käsittelyn, rekisteröinnin ja käyttämisen yhteydessä. Säännös edellyttää myös henkilötietojen suojaan liittyviä lainsäädännöllisiä toimenpiteitä.²⁶

²⁶ HE 309/1993, s. 53

3 TIETOSUOJALAINSÄÄDÄNTÖ

3.1 Euroopan Unionin tietosuoja-asetus ja Suomen tietosuojalaki

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679 on annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden vapaasta liikkuvuudesta. EU:n tietosuoja-asetus astui voimaan 25.5.2018. Uusi tietosuoja-asetus korvaa vuonna 1995 annetun henkilötietodirektiivin.²⁷

Yleistä tietosuoja-asetusta sovelletaan laajasti. Tietosuoja-asetusta sovelletaan kokonaan tai osittain automaattiseen henkilötietojen käsittelyyn.²⁸ Asetus pyrkii vahvistamaan eurooppalaisen henkilötietojen suojaa koskevan lainsäädännön yhtenäisyyttä ja parantamaan yksityisten henkilöiden oikeusturvaa. Tavoitteena taustalla on edistää tietojen vapaata liikkuvuutta ja taloudellista toimintaa unionin alueella.²⁹ Tietosuoja-asetuksen johdanto-osan 6 kohdan mukaan henkilötietojen suojeluun on tullut uusia haasteita teknologian nopean kehityksen ja globalisaation myötä. Henkilötietoja kerätään ja jaetaan paljon enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Näin ollen luonnolliset henkilöt luovuttavat henkilötietojaan yhä useammin maailmanlaajuisesti. Tämän kehityksen vuoksi unionissa tarvitaan asetuksen johdanto-osan 7 kohdan mukaan vahva ja johdonmukaisempi tietosuojakehys.

Tietosuoja-asetuksen ensimmäisessä artiklassa säännellään asetuksen kohteesta ja tavoitteista. Ensimmäisen kohdan mukaan asetuksella vahvistetaan säännöt henkilötietojen käsittelyssä luonnollisten henkilöiden suojelulle henkilötietojen käsittelyssä sekä säännöt, jotka koskevat henkilötietojen vapaata liikkuvuutta. Toisen kohdan tavoitteena on suojella luonnollisten henkilöiden perusoikeuksia ja vapauksia ja varsinkin heidän oikeuttaan henkilötietojen suojaan.

Asetuksen johdanto-osan 9 kohdan mukaan direktiivin tavoitteet ja periaatteet ovat edelleen pätevät, mutta tietosuojan täytäntöönpanon hajanaisuutta eri puolilla unionia, oikeudellista epävarmuutta ei ole pystytty estämään, sekä näkemystä, jonka mukaan erityisesti verkkoympäristössä toimimiseen liittyy luonnollisten henkilöiden suojelun osalta huomattavia riskejä. Yleistä tietosuoja-asetusta edeltävän henkilötietodirektiivin ongelmana voidaan pitää sitä, että direktiivi oli tehty ennen sosiaalisen median aikaa ja direktiivi ei ottanut kantaa lapsiin tai pitänyt heitä erityisen herkkänä kohderyhmänä, joiden henkilötiedoista ei tarvitsisi tiukemmin säädellä. Lasten henkilötietosuojan tärkeys on mainittu

²⁷ HE 9/2018 vp, s. 4

²⁸ HE 9/2018 vp, s. 28

²⁹ TATTI loppumietintö 8/2018, s. 18

useaan otteeseen tietosuoja-asetuksessa.³⁰ Direktiivissä ei myös selvennetty, minkä ikäinen lapsi voi aloittaa vastaamaan omasta henkilökohtaisesta datasta. Direktiivissä ei myös määritellä, millä laajuudella lasten laillisten edustajien on oikeus edustaa alaikäisiä tapauksissa, joissa lapsen etu kilpailee tietosuojan kanssa.³¹ EU:n tietosuoja-asetus on yhteensopiva Lapsen oikeuksien sopimuksen ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan kanssa³².

Tietosuojalainsäädännön muuttuminen on hyvin ajankohtaista myös Suomessa. EU:n tietosuojapakettiin liittyvä tietosuojalaki sekä laki henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa hyväksyttiin Eduskunnan toimesta 13. päivä marraskuuta 2018. Henkilötietolaki ja laki tietosuojalautakunnasta kumottiin 1.1.2019, kun uusi kansallinen tietosuojalaki (1050/2018) tuli voimaan. Tietosuojalaki ei muodosta kattavaa ja itsenäistä kokonaisuutta vaan sitä sovelletaan rinnakkain EU:n tietosuoja-asetuksen kanssa. Henkilötietoja koskevan sääntelyn aineellinen sääntely seuraa pääosin suoraan tietosuoja-asetuksesta.³³

3.2 Tietosuojalainsäädännön lapsia koskevat säädökset

Tietosuoja-asetuksen tuoma keskeisin lapsia koskeva muutos on tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvä vanhemman suostumusta koskeva 8 artikla. Artiklan ensimmäisessä kohdassa säännellään, että kun tietoyhteiskunnan palveluja tarjotaan suoraan lapselle, lapsen henkilötietojen käsittely on lainmukaista, jos lapsi on vähintään 16-vuotias. Alle 16-vuotiaan lapsen ollessa kyseessä, tällainen käsittely on lainmukaista vain siinä tapauksessa ja siltä osin kuin lapsen vanhempainvastuunkantaja on antanut siihen suostumuksen tai valtuutuksen. Asetuksen antaman liikkumavaran johdosta 8 artiklan mukaiset ikäraajat voivat siis EU:n jäsenvaltioissa vaihdella 13 vuodesta 16 vuoteen. Valtioiden rajat ylittäviä palveluita tarjoavien organisaatioiden on huomioitava eri ikäraajat toiminnassaan ja oltava tietoisia erilaisista kansallisista lainsäädännöistä.

Tärkeimpänä Suomen tietosuojalain lapsia koskevana säännöksenä on tietosuojalain 5 §. Tietosuojalain 5 §:ssä säännellään tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisen lapselle sovellettavasta ikärajasta. Tämän mukaisesti, kun henkilötietoja käsitellään tietosuoja-artiklassa tarkoitetun suostumuksen perusteella ja kyseessä on tietosuoja-asetuksessa tarkoitettujen tietoyhteiskuntapalveluiden tarjoaminen

³⁰ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 110

³¹ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 88

³² Bräutigam – Miettinen 2016, s. 131

³³ HE 9/2018 vp, s. 5

suoraan lapselle, voidaan lapsen henkilötietojen käsittelyä pitää laillisena lapsen ollessa vähintään 13-vuotias.

Asetuksen 8 artiklan ja tietosuojalain 5 §:ssä täsmennetty 13 vuoden ikäraja on sovellettavissa näihin palveluihin, jos ne täyttävät asetuksen täyttämän tietoyhteiskunnan palvelun määritelmän. Tietoyhteiskunnan palvelun määritelmä esiintyy Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä (EU) 2015/1535). 1 artiklan 1 kohdan b alakohdan mukaan tietoyhteiskunnan palvelulla tarkoitetaan kaikkia etäpalveluja, joista ei makseta vastikkeena rahaa.

Tietosuoja-asetuksen 8 artiklassa puhutaan vanhempainvastuunkantajasta. Euroopan neuvoston asetuksessa (2201/2003) 1 artiklan 7 kohdan mukaan vanhempainvastuulla tarkoitetaan lapsen henkilöön liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia. Nämä oikeudet ja velvollisuudet voivat olla luonnollisella henkilöllä tai oikeushenkilöllä tuomioistuimen tuomion, lain tai voimassaolevan sopimuksen perusteella. Tietosuojalakia koskevassa hallituksen esityksessä vanhempainvastuunkantajalla tarkoitetaan lapsen vanhempia, muita henkilöitä tai toimielimiä, joiden oikeutena on pitää huolta vanhemmille kuuluvista joistakin tai kaikista vanhemmille kuuluvista vastuista.³⁴

Asetuksen 8 artiklassa säännellään myös rekisterinpitäjän velvoitteista. Artiklan mukaan rekisterinpitäjän on toteutettava kohtuulliset toimenpiteet tarkistaakseen lapsen liittyessä tietoyhteiskunnan palveluun, että lapsen vanhempainvastuunkantaja on antanut suostumuksen tai valtuutuksen. Rekisterinpitäjän on huomioitava myös käytettävissä oleva teknologia.

3.3 Vanhemman suostumus

Suostumusta koskeva 8 artikla on keskeisin lapsia koskeva muutos tietosuoja-asetuksessa. Vanhempien tai muiden huoltajien suostumuksen tarpeen taustalla on lasten lisääntynyt internetin palveluiden käyttö yhä nuorempana. Tietosuoja-asetuksen johdanto-osassa määritellään suostumuksen käsitettä. Johdanto-osan 40 kohdan mukaan henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuus vaatii sitä, että se perustuu asianomaisen rekisteröidyn suostumukseen tai muuhun lainsäädännössä oikeutettuun perusteeseen. Johdanto-osan 32 kohdassa määritellään, että suostumuksen antaminen edellyttää selkeästi ilmaistua toimea. Suostumuksesta on käytävä myös ilmi rekisteröidyn vapaaehtoinen, yksilöity, tietoinen ja yksiselitteinen tahdonilmaisu, jolla henkilötietojen käsittely hyväksytään. Ilmaisu voi olla esimerkiksi kirjallinen, sähköinen ja myös suullinen lausuma. Tietosuoja-asetuksen 7 artiklan 3 kohdan

³⁴ HE 9/2018 vp, s. 41

mukaan suostumuksen peruuttaminen onnistuu milloin tahansa, ja peruuttaminen tulee tapahtua yhtä helposti, kun sen antamisen.

Tietosuoja-asetuksessa ei kuitenkaan täsmennetä käytännön tapoja kerätä vanhemman suostumus tai kerrota, että joku on oikeutettu tekemään tämän. Siksi työryhmässä WP29 suositellaan suhteellisen toimintatavan noudattamista linjassa 8 ja 5 artiklaan. Suhteellinen lähestymistapa voi tarkoittaa keskittymistä ainoastaan rajoitetun tiedon hankkimiseen, kuten yhteystietojen hankkimista vanhemmalta tai huoltajalta. Matalariskisissä tapauksissa vanhempien vastuun tarkistaminen voi olla riittävää, kun taas korkean riskin tapauksissa voi olla aiheellista pyytää lisää todisteita, jotta rekisterinpitäjä pystyy tarkistamaan ja säilyttämään tiedot tietosuoja-asetuksen mukaisesti.³⁵ Se missä määrin lapset voivat antaa suostumuksen, riippuu lasten kyvystä tehdä päätöksiä itse tietyissä tilanteissa. Kun heillä on vaadittava kyvykkyys, heidän päätöksiään on kunnioitettava.³⁶

3.4 Suostumuksen antamiseen vaikuttavat asiat

Lapset käyttävät internetin palveluja kasvavassa määrin ja yhä nuorempina, ja näin ollen lapset luovuttavat henkilötietojaan yhä enemmän palveluita tarjoaville organisaatioille. Tästä johtuen vanhempien antaman avun tarve kasvaa ja he ovat merkittävässä asemassa lasten henkilötietojen suojaamisessa.³⁷ Pohtiessa suostumuksen antamista olisi hyvä kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, mistä palvelusta on kyse, millaisia henkilötietoja palvelu kerää ja mihin käyttötarkoitukseen ne menevät.³⁸ Lasten oikeudet tulisi ottaa huomioon, sillä vanhemmat ovat vastuussa niiden toteutumisesta. Lasten oikeudet, kuten oikeus tietoon ja oikeus tulla kuulluksi tulisi toteutua. Suostumuksen antamisen voidaan katsoa olevan tasapainottelua eri oikeuksien turvaamisen välillä. Tietosuoja-asetuksen 8 artiklan mukaisen vaatimuksen huoltajan suostumuksesta onkin katsottu olevan osittain ristiriidassa lapsen sopimuksen periaatteiden kuten kehittyvien valmiuksien huomioon ottamisen, lapsen osallistumisoi-
keuksien tukemisen ja yksityisyyden suojan kanssa.³⁹

Vanhempien rooli suostumuksen antamisessa on tärkeää, mutta vanhemmilla on myös muita tärkeitä rooleja liittyen lapsen ohjeistamiseen. Vanhemmilla on tärkeä rooli lapsen ohjeistamisessa tietosuojaan liittyvissä asioissa ja voidaankin puhua ”mediakasvatuksesta”. Mediakasvatuksen tarkoituksena on

³⁵ WP 187, s. 26

³⁶ Van der Hof 2016, s. 421

³⁷ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 52

³⁸ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 77

³⁹ Jasmontaite – De Hert 2015, s. 30

vahvistaa lasten ja nuorten mediataitoja ja auttaa internetin käyttöön liittyvissä teknisissä ja turvataidoissa. Tärkeää on myös opettaa muiden oikeuksia kunnioittavia vuorovaikutustaitoja.⁴⁰ Mediakasvatus tietosuojaan liittyvissä asioissa on tärkeää, sillä käyttöehdot eivät ole helppolukuisia, vaikka uudessa EU:n tietosuoja-asetuksessa edellytetään henkilötietojen käsittelyyn liittyvien ohjeiden helppolukuisuutta ja selkeyttä. Vanhemman tehtävänä onkin auttaa lasta tutustumaan käyttöehtoihin vanhemman seurassa ennen palveluihin rekisteröitymistä ja tietojen lähettämistä palveluun. Yksityisyyskäytäntöihin ja tietosuojaselosteisiin perehtyminen on myös tärkeää lasten mediataitojen kehittämisessä.⁴¹

3.5 Tietosuojalainsäädännön ikärajasäädös

Lasten suojelun ja osallistumisoikeuden punnintaan vaikuttaa olennaisesti tietosuoja-asetuksessa säädetty vanhemman suostumusta koskeva 8 artikla, jonka mukaan alle 16-vuotias tarvitsee vanhemman suostumuksen henkilötietoja luovuttaessa. Suomessa ikäraja asetettiin 13 ikävuoteen. Ikärajaa koskevan säännöksen katsotaan tarkoittavan muun muassa erilaisia sosiaalisen median palveluita, pelejä ja muita sovelluksia. Asetus koskee kuitenkin vain suostumusta henkilötietojen käsittelyyn, eikä tietosuojassa säädellä yleisiä ikärajoja palveluiden käyttöön.⁴²

Laissa asetettu 16 vuoden ikäraja on hyvin kiistanalainen lainsäädäntövalinta, mikä nostaa huolen siitä, että sen on liian rajoittava ja ylisuojeleva useista syistä.⁴³ Tietosuojalain valmistelun yhteydessä saaduissa lausunnoissa korostettiin internetin merkitystä nuorille ja puollettiin alemman ikärajan säättämistä. 16 vuotta alemmaa ikärajaa puoltavat myös useat lapsen perusoikeudet, kuten sananvapaus ja siihen kuuluva oikeus levittää sekä hankkia ja vastaanottaa tietoa, sekä yksityiselämän suoja, johon kuuluu oikeus myös yksityiseen tiedonhankintaan ja ajanvietteeseen. Matalamman ikärajan puoltajat ovat sitä mieltä, että jo 13-vuotiaille lapsille internetin palveluiden käyttäminen on hyvin arkipäiväistä ja he käyttävät palveluita esimerkiksi itsensä ilmaisuun ja koulutöihin ilman vanhempien apua.⁴⁴

⁴⁰ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 95

⁴¹ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 98

⁴² Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 19

⁴³ Macenaite 2017, s. 772

⁴⁴ HE 9/2018, s. 53

Ikärajan asettamisesta on käyty paljon keskustelua. Eräiden lastensuojeluasiantuntijoiden mukaan vanhempien suostumusta koskevan vaatimuksen siirtäminen 13 vuodesta 16 vuoteen vie nuorilta kouluksellisia ja sosiaalisia mahdollisuuksia. Näiden lastensuojeluasiantuntijoiden yleisen kritiikin kohteena on liian korkea ikäraja. Heidän kritiikkinsä perustuu siihen, että esimerkiksi 16-vuotiailla, joilla on kyky ymmärtää palveluehdot ja suostumus henkilötietojensa käsittelyssä sosiaalisessa mediassa, evätään mahdollisuus tehdä niin, koska lain mukaan heiltä katsotaan puuttuvan valmiuksia.⁴⁵

Lapsen ikärajaa koskevissa kannanotoissa suositeltiin myös 15 vuoden ikärajaa, sillä ikäraja on eräissä muissa Suomen laeissa.⁴⁶ Suomessa rikosoikeudellinen vastuukärajä on juuri 15 vuotta ja tähän verrattuna suostumukseen sovellettava 16 vuoden ikäraja on epäyhtenäinen rikosoikeudellisen ikärajan kanssa. Rikosoikeudellisesti vastuunalaisen henkilön oletetaan kykenevän jonkinlaiseen tiedolliseen itsemääräämisoikeuteen ja näin ollen suostumukseen sovellettava ikäraja on tähän verrattuna epälooginen.⁴⁷ Korkeampaa ikärajaa on myös perusteltu sillä, että voitaisiin paremmin varmistua lasten henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta. Lähellä 16 vuoden ikää oleva ikäraja on perusteltu tietosuoja-asetuksen 8 artiklan tarkoituksena parantaa lasten henkilötietojen suojan tasoa.⁴⁸

On kuitenkin tärkeää huomata, että tietosuoja-asetus ei sisällä lapsen määritelmää. Tämän seurauksena ei ole täysin selvää, minkä ikäiset lapset voivat hyötyä 38 johdanto-osassa viitatussa erityisestä suojelusta.⁴⁹ Lapsella tarkoitetaan kuitenkin tässä laissa Lasten oikeuksien sopimuksen 1 artiklan mukaan jokaista alle 18-vuotiasta. Tietosuojalainsäädännössä lapset huomioidaan yhtenäisenä ryhmänä, eikä oteta huomioon heidän kehittyviä valmiuksiaan. Tietosuoja-asetuksen mukaan 5-vuotias lapsi ja 12-vuotias lapsi ovat subjekteja, joilla on samat oikeudet ja rajoitukset huolimatta heidän kehittyvästä autonomiastaan. Kuitenkin 5-vuotiaalla lapsella ja 12-vuotiaalla lapsella on usein hyvin erilaiset taidot, kypsyyt ja ymmärrys, kun kyseessä on heidän omien henkilötietojen käsittely digitaalisessa ympäristössä. Lisäksi saman ikäisillä lapsilla on erilainen ymmärrys yksityisyydensuojaan ja tietoturvaan liittyvistä asioista.⁵⁰

⁴⁵ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 124

⁴⁶ HE 9/2018, s. 54

⁴⁷ Korpisaari – Pitkänen – Warmo 2018, s. 140

⁴⁸ HE 9/2018, s. 54

⁴⁹ Lievens 2018, s. 271

⁵⁰ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 90

4 LASTEN SUOJELUN JA OSALLISTUMISOIKEUDEN PUNNINTA TIETOSUOJALAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

4.1 Lasten suojelun ja lasten osallistumisoikeuden jännite

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklassa voidaan havaita jännite lasten suojelun ja lasten osallistumisoikeuden välillä. Perusoikeuskirjan ensimmäisen kohdan mukaan lapsella on oikeus välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Tämän lisäksi lapsen on saatava vapaasti ilmaista mielipiteensä. Myös Lapsen oikeuksien sopimuksessa nostetaan usein esille ristiriita lasten suojelun ja lasten osallistumisen välillä. Ristiriidan aiheuttaa tilanne, missä tarkastellaan lapsen oikeutta hyvinvointiin ja suojeluun ja sen vastaparina vapaus- ja osallistumisoikeuksia.⁵¹ Osallistumisen ja suojelun välinen jännite ei ole uusi lasten oikeuksia koskevissa keskusteluissa, mutta se on osa laajempaa perustavanlaajuista konfliktia, joka on koko lasten oikeuksia koskevan lain taustalla. Nämä vastakkainasettelut ovat luontaisia YK:n ihmisoikeusneuvostolle johtuen mahdollisista jännitteistä suojaavia oikeuksia koskevien artiklojen ja osallistuvia oikeuksia koskevien artiklojen välillä.⁵²

Macenaite käyttää artikkelissaan osallistumisoikeuden käsitteen rinnalla sanaa ”empowerment”, jolla tarkoitetaan käyttäjän vaikutusmahdollisuuksia tai myös käyttäjän valtuuttamista. Käyttäjän vaikutusmahdollisuudet liittyvät sosiaalisessa maailmassa tarvittaviin kykyihin toimia.⁵³ Valtuuttaminen on terminä hyvä käsiteltäessä lasten osallistumisoikeuksia tietosuojalainsäädännössä. Internetin alkua ajoista lähtien valtuuttaminen ja suojaaminen ovat olleet läsnä lasten turvallisuuspolitiikassa. Poliittisilla päättäjillä on ollut tarve maksimoida digitaalisten tilojen saavutettavuus ja tarjoamat mahdollisuudet samalla, kun he pyrkivät suojelemaan haavoittuvia internetin käyttäjiä heidän verkkotoimintaansa liittyviltä mahdollisilta riskeiltä ja haitoilta.⁵⁴

Tietosuojaja-asetuksessa voidaan nähdä pyrkimyksenä lisätä lasten mahdollisuuksia digitaalisessa ympäristössä. Nämä valtuuttavat säännökset ovat ikäluontoisia, ja ne koskevat yhtäläisesti sekä aikuisia että lapsia. Ihannetapauksessa tietosuojalain pitäisi suojata lapsia yksityisyyden riskeiltä, kuten kaupallisten tietojen hyväksikäytöltä ja väärinkäytöltä, maineen vahingoittumiselta tai identiteetin, arvon ja henkilökohtaisen koskemattomuuden vahingoittumiselta, samalla kun tarkoituksena on parantaa

⁵¹ Hakalehto 2018, s. 39, 41

⁵² Macenaite 2017, s. 766

⁵³ Macenaite 2017, s. 769

⁵⁴ Macenaite 2017, s. 769

mahdollisuuksia toimia verkkoympäristössä.⁵⁵ Tämä edellyttää poliittista kehystä, joka ei aseta vain rekisterinpitäjille lakisääteisiä vaatimuksia, mutta jolla pyritään lisäämään myös lasten voimavaroja ja vastaamaan parempaa suojaa tarvitsevien tarpeisiin. Asetus pyrkii tekemään niin uusilla valtuuttamis- ja suojamääräyksillään.⁵⁶

Käsittelen seuraavaksi lapsen osallistumisoikeutta ja suojelua tietosuojalain näkökulmasta ja käsitteelen myös näihin oikeuksiin vaikuttavia tekijöitä. Osallistumisoikeuteen kytkeytyy vahvasti kehittyvät valmiudet ja lasten suojeluun vanhemman vastuu.

4.2 Osallistumisoikeutta tukevat säädökset tietosuojalainsäädännössä

Tietosuojasetuksen eräänä tavoitteena on vahvistaa henkilön oikeutta määrätä omista tiedoistaan. Oikeus käyttää tietosuojaoikeuksia kuuluvat myös lapsille. Lapsella on esimerkiksi oikeus saada tieto niistä itseään koskevista tiedoista, joita eri rekisterinpitäjät ovat hänestä keränneet. Lapsilla on myös oikeus saada tietonsa poistetuksi.

Asetuksen näkyvin valtuuttava oikeus on oikeus tulla unohdetuksi. Varsinkin lapsille suunnatussa verkkoympäristössä, kun heidän tietojaan kerätään suostumuksen perusteella oikeus tulla unohdetuksi antaa lapsille mahdollisuuden poistaa henkilökohtaisia tietoja, jotka saattavat vahingoittaa heidän mainettaan ja persoonallisuuttaan.⁵⁷ Toinen asetuksessa oleva valtuuttava oikeus on tiedon siirrettävyyttä koskeva oikeus. Tietosuojasetuksen 20 artiklassa säännellään tiedon siirtämisestä järjestelmästä toiseen. Kolmanneksi asetus velvoittaa myös rekisterinpitäjiä antamaan tietoja kaikille rekisteröidyille selkeällä ja yleisölle sopivalla kielellä. Tietosuojasetuksen johdannon 58 kohdan mukaan lapsiin kohdistuvassa viestinnässä on käytettävä niin selkeää ja yksinkertaista kieltä, että lapsen on helppo ymmärtää sitä. Lapseen ei saa kohdistaa myös tietosuojasetuksen johdannon 71 kohdassa mainittua profilointia.

Lapsen itsemääräämisoikeutta tukevat tietosuojaoikeudet, jotka antavat paremmat mahdollisuudet tiedonhallintaan ja tietojen käsittelyn laajuuteen. Perusta lapsen tiedollisen itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa on se, että lapsi tietää paitsi itse antamansa, myös muiden hänen puolestaan antamat suostumukset tietojen luovutukseen sekä ne tahot, jolle tietoja on luovutettu. Tietosuojasetuksessa

⁵⁵ Macenaite 2017, s. 769

⁵⁶ Macenaite 2017, s. 767

⁵⁷ Macenaite 2017, s. 769–770

ei ole määritelty ikärajaa sille, minkä ikäinen lapsi voi käyttää oikeuttaan esimerkiksi pyytää saada tietonsa poistetuksi. Mikään ei siis estä lasta käyttämästä itse oikeuttaan, jos hänen ikänsä ja kehitystasonsa riittää. Rekisterinpitäjän velvollisuus on arvioida näiden kriteerien täyttyminen.⁵⁸

Lasten tietosuojaoikeuksia tulisi tarkastella kahdesta näkökulmasta: staattisesta ja dynaamisesta. Staattisesta näkökulmasta lapset eivät ole saavuttaneet fyysistä ja psykologista kypsyttä, kun taas dynaamisesta näkökulmasta lapsi on vaiheessa, jossa hän kehittyy fyysisesti ja henkisesti aikuiseksi. Yleiset periaatteet ja vaatimukset lasten henkilötietojen käsittelyssä olisi harkittava tämän kaksoisnäkökulman valossa 29 Working Partyn mukaan.⁵⁹ Se merkitsee sitä, että toimenpiteiden pitäisi olla erilaiset nuoremmille ja vanhemmille lapsille⁶⁰.

4.3 Lapsen kehittyvät valmiudet

Lapsen osallistumisoikeuden arviointiin vaikuttavat lapsen kehittyvät valmiudet. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus saada näkemyksensä huomioon ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Kun kyseessä on lapsen etu ja oikeus tulla kuulluksi, on huomioitava lapsen kehittyvät valmiudet. Lapsen tietämyksellä ja kokemuksen määrällä on komitean mukaan vaikutusta siihen, miten vanhemman asema näyttäytyy.⁶¹

Lapsen oikeuksien sopimuksen 5 artiklan mukaan huoltajien tai muuten lapsesta oikeudellisesti vastuussa olevien henkilöiden vastuuta ja oikeuksia on antaa lapselle hänen kehittyvien valmiuksien mukaista asianmukaista ohjausta. Lapsen tiedon ja kokemuksen taso vaikuttaa vanhemman ohjeistuksen ja määräämisen määrään. Aikuisten tulisi huomioida siis lapsen tiedon taso ja siirtyä määräämisestä enemmän neuvontaan.⁶² Yksittäiset lapset saavuttavat tietyn kypsyyden kuitenkin eri aikaan⁶³. Lapsista tulee vähitellen kykeneviä päättämään omista oikeuksistaan. Kasvaessaan heidän tulisi osallistua säännöllisemmin oikeuksiensa käyttämiseen, mukaan lukien tietosuojaan liittyviin oikeuksiin. Tämän oikeuden ensimmäinen vaihe on oikeus tulla kuulluksi. Kun lapset saavuttavat riittävän kapasiteetin, heidän osallistumisensa tulisi kasvaa johtaen vähitellen yhteiseen tai itsenäiseen päätökseen.⁶⁴ Nuorten perhepiirin jäsenten on tunnustettava nuoret aktiivisiksi oikeuksien haltijoiksi, joilla on valmiudet

⁵⁸ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 80

⁵⁹ WP 160, s. 3

⁶⁰ Lievens 2018, s. 271

⁶¹ CRC/C/GC/14, s. 11

⁶² CRC/C/GC/14, s. 11

⁶³ CRC/C/GC/20, s. 3

⁶⁴ WP 160, s. 6

kehittyä täysvaltaisiksi ja vastuullisiksi kansalaisiksi, jos he saavat asianmukaista ohjausta ja neuvoa.⁶⁵

Lapsen päätöksentekokyky ja avun tarve vanhemmalta vaihtelevat suuresti. Tämä on otettava huomioon verkkoympäristössä ja henkilötietojen käsittelyssä.⁶⁶ Kun lapsi kasvaa, hän alkaa käyttää verkkopalveluita itsenäisemmin ja hänen muut kehittyvät taitonsa, kuten luku- tai kielitaito avaavat uusia sisältöjä verkossa. Monella kouluiässä olevalla lapsella on omia medialaitteita, jotka laajentavat käyttömahdollisuuksia ja vuorovaikutusta.⁶⁷

Tietosuoja-asetus pyrkii toteuttamaan lapsen oikeuksien sopimuksessa ja EU:n peruskirjassa mainitun ”kehittyvien valmiuksien mallin”⁶⁸. Kehittyvien valmiuksien mallin soveltaminen suostumukseen sosiaalisessa mediassa johtaisi vaiheittaiseen suostumukseen. Tämän lähestymistavan mukaan hyvin nuorilta lapsilta katsotaan puuttuvan valmiuksia hyväksyä omien tietojensa käsittely, mutta vanhemmillä olisi valtuudet antaa suostumus heidän puolesta. Kun taas vanhempien lasten valmius henkilötietoja koskevan suostumuksen antamiseen sosiaalisessa mediassa tulisi määrittellä yksilöllisesti ja erillisen elimen toimesta. Kuitenkaan ei ole käytännöllistä tai mahdollista vaatia tuomioistuinta tai riippumatonta sääntelijää arvioimaan lapsen valmiuksia joka kerta, kun lapsi liittyy sosiaalisen median palveluihin. Vastaavasti sen sijaan, että vaadittaisiin riippumatonta elintä arvioimaan lapsen kykyä tietosuoja-asetuksessa määrätään, että lapset, jotka ovat saavuttaneet laissa vahvistetun kynnysarvon, omaavat kapasiteetin käsitellä omia henkilötietojaan.⁶⁹

4.4 Lasta suojaavat oikeudet tietosuojalainsäädännössä

Useiden valtuuttavien säännösten lisäksi asetuksella otetaan käyttöön kaksi suojaavaa säännöstä, jotka koskevat erityisesti lapsia rekisteröitynä eli henkilöinä, joiden henkilötietoja kerätään, pidetään ja käsitellään. Suojamääräykset asettavat ulkopuolisille osapuolille kahden tyyppisiä velvoitteita. Rekisterinpitäjille se asettaa kielteisiä velvoitteita pidättäytyä tietyistä tiedonkeruukäytännöistä ja vanhemmille se asettaa positiivisia velvoitteita ryhtyä toimiin varmistaakseen lapsensa perusoikeuksien

⁶⁵ CRC/C/GC/4, s. 3

⁶⁶ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 32

⁶⁷ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 95

⁶⁸ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 125

⁶⁹ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 126

tehokkaan nauttimisen.⁷⁰ Vanhemman suostumusta koskeva 8 artikla on todennäköisesti tärkein ja samaan aikaan kiistanalaisin suojaava säännös.⁷¹

Kansallinen lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset takaavat lapselle erityisen oikeuden suojelemaan niin suhteessa vanhempiin kuin yhteiskuntaan.⁷² Tietosuoja-asetuksessa huomioidaan ensimmäistä kertaa lasten erityisasema henkilötietojen suojaamisessa. Tietosuoja-asetuksen johdannon 38 kappaleessa esitetään lasten erityinen henkilötietojen suojaamisen tarve. Perusteluna erityisessä suojaamisessa on lasten tietämättömyys henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä, seurauksista, asianomaisista suojaustoimista ja omista oikeuksista. Suojelun viitekehys perustuu tosiasiallisesti kehittyviin valmiuksiin. On otettava huomioon, että lapset saattavat tarvita suojelua, koska he ovat edelleen kehitysvaiheessa olevia ihmisiä ja siten erityisen haavoittuvia. Lapsen oikeuksien toteutumisessa onkin erityisen tärkeää kiinnittää huomiota lapsen kehitystasoon. Lasten suojeleminen on perustana vanhempien suostumusta koskeville säännöksille tietosuojalaissa.⁷³

Tärkeää on myös pohtia, miksi lapset tarvitsevat erityistä suojelua. Nykypäivän nuoret kasvavat tietointensiivisessä digitaalimaailmassa, jolle on ominaista useat trendit. Nämä trendit vaikuttavat heidän elämäänsä tavalla, joita voidaan vain toistaiseksi tai osittain ennakoita.⁷⁴ Teknologian kehityksen ja laitteiden yleistymisen vuoksi digitaalinen teknologia on laajentumassa yhä enemmän lasten elämään. Digitaalisessa maailmassa lapsista kerätään tietoa jo syntymästä alkaen. Lapset eivät myöskään aina ymmärrä mitä kaikkea tietoa heistä on kerätty ja mihin tarkoituksiin.

Lapset ovat usein myös taitavia sosiaalisen median käyttäjiä, mutta usein heiltä puuttuu arvostelukyky ja ymmärrys siitä, mihin heidän henkilötietojensa voidaan käyttää. Esimerkiksi suoramainonnan, profiloinnin lisäksi mainosten sisällöt voivat olla lapsille sopimattomia.⁷⁵ Lapset ovat myös suurelta osin tietämättömiä siitä, että jokainen heidän tekemänsä digitaalinen siirto tallennetaan ja heidän virheillä voi olla suuri vaikutus heidän yksityisyyden suojaan, henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja jopa tulevaisuuden tavoitteisiin.⁷⁶ Lapset tarvitsevat erityistä suojaa varsinkin tilanteissa, joissa henkilö-

⁷⁰ Macenaite 2017, s. 771

⁷¹ Macenaite 2017, s. 772

⁷² Aer 2012, s. 1

⁷³ Van der Hof 2016, s. 432–433

⁷⁴ Van der Hof 2016, s. 412

⁷⁵ Bräutigam – Miettinen 2016, s. 110

⁷⁶ Jasmontaite – De Hert 2015, s. 20

tietoja käytetään suoraan markkinatarkoituksiin tai henkilö- ja käyttäjäprofiilien luomiseen sekä silloin, kun lapsia koskevia henkilötietoja kerätään suoraan lapsille tarjottuja palveluja käyttäessä.⁷⁷ Sosiaalisen median palveluihin lapsen on helppo rekisteröityä, sillä rekisteröinnin yhteydessä henkilöllisyyttä ei tarvitse millään tavalla vahvistaa. Sosiaalisen median palveluiden käyttöehdot ovat usein monien sivujen pituisia. Käyttöehdot hyväksytään usein vain painamalla ”hyväksy” nappia.

Kognitiivisista kyvyistään huolimatta ja riippuen tilanteesta, joissa heidän on tehtävä päätöksiä, lapset ovat kuitenkin edelleen todennäköisemmin irrationaalisia ja saattavat käyttäytyä riskialttiimmin kuin vanhemmat. Lapsilla on taipumus painottaa enemmän hyötyjä kuin riskejä ja he ovat taipuvaisempia tekemään huonoja päätöksiä tilanteissa, jotka ovat emotionaalisesti latautuneita. Henkilökohtaisen tietojenkäsittelykäytäntöjen hyväksymisestä tehdyt päätökset, esimerkiksi avatessa sosiaalisen median tili tai ladattaessa sovellusta, eivät todennäköisesti ole emotionaalisesti latautuneita tai ryhmäpainostettuja tapahtumia, ja siksi lapset, jotka ovat 12-vuotiaita tai nuorempia, saattavat pystyä tekemään päteviä päätöksiä, jos he ovat täysin tietoisia siitä, mitä on vaakalaudalla.⁷⁸

4.5 Vanhemman vastuu

Vanhemmalla katsotaan olevan tärkeä rooli lasten perusoikeuksien toteutumisessa ja näin ollen on tärkeää tarkastella lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Lapsia on pitkään kohdeltu aikuisten suojelun kohteina pikemmin, kuin ihmisoikeuksien kohteina. Lapsen oikeuksien sopimus ei ole vain esittänyt kokonaisvaltaista oikeuksiin perustuvaa lähestymistapaa, vaan myös antanut lapsille äänen ja vahvistetun, vaikka vähäisen aseman yhteiskunnassa.⁷⁹

Lapset tarvitsevat laillista edustusta suurimman osan oikeuksiensa toteuttamiseen. Laillisella edustamisella tarkoitetaan tässä tilanteessa huoltajan vastuuta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että laillisen edustajan asemalla olisi ehdoton etusija lapsen suhteen.⁸⁰ Liian holhoava lähestymistapa voi rajoittaa lasten osallistumista ja vapauksia koskevia oikeuksia väärällä tavalla⁸¹. Vanhempien onkin tärkeää olla myös puuttumatta liikaa lasten asioihin. Vanhempien osallistuminen lasten pääsyyn digitaaliseen maailmaan yksityisyyden ja tietosuojalakien avulla, on olennaisesti ristiriidassa näiden oikeuksien kanssa ja vaikuttaa kielteisesti sen käytännön toteutukseen.⁸²

⁷⁷ Lastensuojelun keskusliitto 1/2019, s. 18

⁷⁸ Van der Hof 2016, s. 435

⁷⁹ Van der Hof 2016, s. 426

⁸⁰ WP 160 2009, s. 5

⁸¹ Van der Hof 2016, s. 443

⁸² Van der Hof 2016, s. 443

Vanhemmat toimivat siis monissa tilanteissa lastensa verkkoympäristön identiteetin valvojina, tehtävänänsä suojella lapsia verkon vaaroilta. Vanhemmat eivät kuitenkaan aina ole suojelijoita, sillä vanhemmat paljastavat internetissä lapsistaan kuvia ja henkilökohtaisia tietoja, ja tämä saattaa aiheuttaa lapsille vahinkoa.⁸³ Tästä ilmiöstä voidaan käyttää termiä ”Sharenting”. Sharenting-termiä käytetään kuvaamaan tapoja, joilla vanhemmat jakavat tietoja lastensa elämästä verkossa⁸⁴. Ongelmallista tästä tilanteesta tekee se, että lasten tietojen jakamisesta vastaavat henkilöt eli vanhemmat ovat samat henkilöt, joiden tehtävänä on suojella lasten yksityisyyttä⁸⁵.

⁸³ Steinberg 2017, s. 843

⁸⁴ Steinberg 2017, s. 842

⁸⁵ Steinberg 2017, s. 883

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Henkilötietojen käsittelyä koskevassa lainsäädännössä ei aiemmin ole ollut lapsia koskevia säädöksiä. Uudistuneessa tietosuojalainsäädännössä huomioidaan lasten oikeudet ja uusi lainsäädäntö täydentää merkittävästi lasten oikeuksia koskevaa sääntelyä. EU:n tietosuoja-asetuksessa ensimmäistä kertaa huomioidaan erityisen suojan tarve lasten henkilötietojen käsittelyssä. Erityisen suojan tarpeen tunnistaminen on tärkeää, koska lapset eivät välttämättä ymmärrä tietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä. Erityisen suojan tarve ei kuitenkaan saisi kaventaa lapsen muita oikeuksia. Tärkeää on varmistaa, että lasten osallistumisoikeus eri tietoyhteiskunnan palveluihin ei vaarannu. Lasten suojelulla ja osallistumisoikeudella voidaan katsoa olevan jännitettä keskenään ja tutkielmassani käsittelin näitä oikeuksia tietosuojalainsäädännön valossa.

Merkittävimpana tietosuoja-asetuksen lapsia koskevana muutoksena on lapsen tietoyhteiskunnan palveluja koskeva 8 artikla. Suostumusta koskeva artikla on hyvin uusi, ja näin ollen sen toimivuudesta ei ole vielä paljoa tietoa saatavilla. 8 artiklassa asetetaan ensimmäistä kertaa ikäraja lapsien henkilötietojen luovuttamista koskien. Tietosuoja-asetuksessa on jätetty kuitenkin soveltamisvaraa 13-16 vuoden välille, ja jäsenvaltiot voivat itse asettaa hyväksi katsotun ikärajan. Suomessa päädyttiin 13 vuoteen. Ikärajalla voidaan katsoa olevan merkitystä lasten osallistumisoikeuden ja lasten suojelun näkökulmasta. Alhaisempi ikäraja kannustaa lapsia liittymään erilaisiin palveluihin yhä nuorempina. Alhainen ikäraja lasten suojelun kannalta on taas ongelmallisempi.

Tietosuojalainsäädännössä voidaan katsoa esiintyvän niin lasta suojaavia kuin myös lasten osallistumisoikeutta tukevia säännöksiä. Lasten osallistumisoikeuden yhteydessä voidaan puhua myös valtuuttavista säännöksistä. Valtuuttavia säännöksiä ovat ne, jotka tukevat lapsen tiedollista itsemääräämisoikeutta. Lapsella on asetuksen mukaan oikeus tulla unohdetuksi, oikeus tietojen siirrettävyyteen ja tämän lisäksi asettaa rekisterinpitäjälle veloitteen esittää rekisteröidylle tietoa selkeällä kielellä.

Osallistumisoikeuden tarkasteluun vaikuttaa olennaisesti kehittyvät valmiudet. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsilla on oikeus saada näkemyksensä huomioon ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Kehittyvät valmiudet vaikuttavat lasten osallistumisen arviointiin. Vanhempien tulisi ottaa huomioon kehittyvät valmiudet miettiessään suostumuksen antamista tietoyhteiskunnan palve-

luihin. Vaikka kehitystä koskevat oikeudet toteutettaisiin tarkoituksenmukaisella tavalla, se ei todennäköisesti poista nykyisiä puutteita yksityisyys- ja tietosuojalaissa, mutta antaa lapsille jossain määrin enemmän mahdollisuuksia selvittää digitaalisen maailman monimutkaisuudesta.⁸⁶

Lasta suojaavat oikeudet koskevat yhtäältä rekisterinpitäjiä kuin vanhempia. Sääntelyllä pyritään turvaamaan lapsen yksityisyyden suojaa suojelemalla heitä henkilötietojen käsittelyyn liittyviltä riskeiltä. Vanhemmilla on siis merkittävä rooli päättää lasten osallistumisesta tietoyhteiskunnan palveluihin. Vanhemmat joutuvat punnitsemaan lasten osallistumisoikeutta suhteessa lasten suojeluun. Rekisterinpitäjällä on vastuu lapsen henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta.

Lapsella katsotaan olevan erityinen suoja henkilötietojen käsittelyssä, koska lapsi ei välttämättä ymmärrä henkilötietojen käsittelystä koituvia vaaroja ja kykene ymmärtämään vaikeita tietosuojaselosteita. Lapsen mediakasvatuksella onkin keskeinen rooli lapsen tietosuojaoikeuksien turvaamisessa. Vanhemman on tärkeää opettaa lapselle medianlukutaitoja ja perehtyä lapsen kanssa yhdessä tietosuojakäytäntöihin. Tietosuojaselosteet ovat usein hyvin vaikealukuisia ja niiden ymmärtäminen saattaa tuottaa myös vanhemmille vaikeuksia.

Tulkinnanvaraisia kysymyksiä lapsen yksityisyyden rajoista saattaa nousta tilanteessa, jossa tarkastellaan vanhemman oikeutta julkaista tietoa lapsistaan. Onkin todettu, etteivät suurimmat yksityisyyden loukkaukset tapahdu julkisen vallan tai yksityissektorin vaan toisen ihmisen taholta ja ennen kaikkea perhepiirissä. Kaikkein vaikeimmin hallittavat ja myös oikeudellisesti säänneltävät kysymykset liittyvät siihen, miten lainsäätäjä voi reagoida tilanteeseen, jossa vanhemmat eivät kunnioita lastensa yksityisyyttä.⁸⁷ Viime aikoina sosiaalisen median kasvaessa tähän liittyen on noussut uusi ilmiö ”Sharenting”, jolla tarkoitetaan juuri kuvaamaan tapoja, joilla vanhemmat julkaisevat lapsien elämästä tietoja internetissä. Sharenting saattaa vaarantaa lasten yksityisyyttä ja johtaa pahimmassa tapauksessa tietosuojaloukkauksiin.

Lapsille tarkoitettujen verkkoympäristöjen kehittäminen on erityisen tärkeää, kun otetaan huomioon, että digitaalimaailma on luonteeltaan keskittynyt aikuisiin käyttäjiin ja hallitsee muita kuin lasten etuja, tai niitä ei ole tunnustettu lainkaan. Lasten oikeuksien tarkastelulle tässä kontekstissa on selvä

⁸⁶ Van der Hof 2016, s.443

⁸⁷ Mahkonen 1997, s.147

tarve, ottaen huomioon tietosuojalainsäädännön muuttumisen. Tietosuojalainsäädännössä on tärkeää löytää tasapaino lasten suojelun ja lasten osallistumisoikeuden välille.